

ГІСТОРЫЯ МОВЫ. ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ.

Праславянская гідранімія ў басейне ракі Сож: фітафорныя назвы

Т. М. БАГАЕДАВА

Крыніцай для ўтварэння фітафорных гідронімаў з'яўляюцца назвы раслін. Як вядома, гідронімы, матываваныя расліннымі назвамі, асабліва назвамі дрэў альбо іх сукупнасці, магчыма лічыць адным з аблюбованых спосабаў наймення рэк славянамі [2, с.214]. Яшчэ П. Шафарыкам было заўважана, што старажытныя славяне аддавалі перавагу назвам рэк, звязаным з назвай лесу, які расце ў тым месцы, дзе рака бярэ свой пачатак. Ул. Шмілаўэр лічыў, што найбольш важным у працэсе намінацыі было тое, які лес рос пры вусці ракі [3, с.476]. Галоўнае ж, што даследчыкі сыходзяцца ў поглядах на значнасць для старажытнай славянскай гідраніміі такога тыпу намінацыі.

У гэтым артыкуле наша ўвага засяроджана на тых фітафорных назвах, якія магчыма кваліфікаваць як архаічныя, праславянскія.

Да гідранайменняў даследуемага тыпу адносіцца перш за ўсё *Березина* (вар.*Березна*) – назва левага прытока Сажа (МаштДн 107). Абодва варыянты назвы сустракаюцца ў Падняпроўі неаднаразова: назву *Березина* і вытворныя ад яе, акрамя сожскай ракі, носяць яшчэ дзесяць рэк дняпроўскага басейна (у тым ліку адзін з буйнейшых прытокаў Дняпра), *Березна* – дзесяць рэк.

Арэал фіксацыі назвы *Березина* не абмяжоўваецца Падняпроўем. Для яе адшукваюцца адпаведнікі ў басейнах іншых славянскіх рэк: *Бярэзіна* – п. п. Нёмана, *Бярэзіна* – п. п. Заходняй Дзвіны (ВАБ 83, 84), *Березина* – л. п. Тлумача на правабярэжжы Днястра (МаштДБ 20), *Березина* – л. п. Астра на правым беразе Акі, *Березина* – верх на правабярэжжы Бяспуты ў басейне Акі (Смолицкая 146, 153), *Березина* – рака ў сістэме Волгі ў былой Саратаўскай губерні, *Brzezina* – прыток Танвы ў басейне Сана, *Brzezina* – стаў у басейне Вепра ў гідрасістэме Віслы, *Brzezina* – прыток Чорнай Вяды на Вісле, *Brzezinka* – рэчка ў басейне Віслака (HW 276, 323, 735; SG II, 412), *Brzezina* – прыток Одры, *Brzezinka* – прыток Варты, *Brzezinka* – прыток Ścinawki ў басейне Одры, *Brzezinka* – рэчка, якая ўпадае ў озера Nejskie ў гідрасістэме Одры (НО 51, 54, 65, 139) і інш. Арэальная характарыстыка наймення ўдакладняецца за кошт даных іншых анамастычных сфер, у прыватнасці, айканіміі: як сведчыць слоўнік Ю. Прафоўса, назву *Březina* носяць трынаццаць, *Březinka* – восем, *Březiny* – тры населеныя пункты ў Чэхіі (Profous I, 182-184). Улік гэтага матэрыялу дае падставы кваліфікаваць назву як старажытную і рэканструяваць прагідронім **Berzīnъ(-a, -o)*, матываваны ў дэрывацыйных адносінах ад'ектывам **berzīnъ(jь)* (узнауленне ад'ектыва гл. ЭССЯ I, 204).

Для наймення *Березна* дакладныя суцэльналексемныя, а таксама структурна ўскладненыя адпаведнікі адшукваюцца у басейнах буйнейшых славянскіх рэк: *Березница* – п.п. Стрыя, *Березница* – п.п. Чэчвы ў басейне Днястра (Машт ДБ 11, 16), *Березний* – прыток Днястра (СГУ 42), *Березня* (вар.*Березинка*) – п. п. Кашыркы ў басейне Акі (Смолицкая 101), *Brzezna* – прыток Дунайца на Вісле (HW 88), *Breznica* – прыток Савы ў сістэме Дуная (Dickenmann 64), *Breznica* – п. п. Gradašćice, *Breznik* – п. п. Radulje-Krke, *Brezniški Potok* – прыток Mislinje пры Slovenju Gradcu ў Славеніі (Bezljaj I, 85), *Breznica* – п. п. Бабуна, *Breznica*

– л. п. Рѣinja ў басейне Вардара (Duridanov 104, 105) і інш. Арэальная характарыстыка даследуемай назвы значна пашыраецца за кошт адпаведнага айканімічнага матэрыялу: *Березна* ў былой Кіеўскай, Падольскай, Чарнігаўскай губернях, *Березны* на Валыні (SG I, 144), словц. *Březno* ў Сярэднеславацкай вобласці, чэш. *Březno* ў Паўночначэшскай вобласці (Чех. 30), серб., харв. *Brěznik* у Сербіі і Харваціі (RSHA I, 635) і інш. Такім чынам, арэальная характарыстыка вивучаемай назвы дазваляе з упэўненасцю аднесці яе да праславянскага гідранімічнага фонду, рэканструяваўшы у якасці архетыпа **Verzъnъ(-a,-o)*. У структурных адносінах **Verzъnъ(-a,-o)* уяўляе ад’ектыў з суфіксам *-ъn-* ад агульнаславянскага **berza* ‘*Betula alba*’. Як заўважаюць аўтары ЭССМ, прыметнік **berzъnъ* ‘бярозавы’ не зафіксаваны ў апелятыўнай лексіцы славян, таму тапанімічныя даныя з’яўляюцца асабліва каштоўнымі (ЭССЯ I, 207).

Неабходна адзначыць, што У. М. Тапароў, А. М. Трубачоў аднеслі назвы *Березина*, *Березна* да ліку балтызмаў у беларускай гідраніміі на падставе перш за ўсё “общих соображений об этническом составе населения региона в недавнем прошлом” [2, с.159]. Акрамя таго, на думку аўтараў “Лингвистического анализа гидронимов Верхнего Поднепровья”, прысутнасць суфіксальнага *-in-/-in-* – адметная рыса балтыйскіх вытворных форм, у той час як для славянскіх вытворных больш характэрным з’яўляецца суфікс *-ov-* [2, с. 159]. Але ж менавіта назвы з суфіксамі *-in- > -in-*, *-in- > -ъn-* характэрны для славянскай анамастыкі. Аб гэтым выразна сведчаць у тым ліку і матэрыялы, сабраныя ў “Лингвистическом атласе гидронимов Верхнего Поднепровья” [гл. с. 105 і далей]. Больш таго, як паказвае прааналізаваны намі матэрыял (гл. ніжэй), многія з такіх назваў уваходзяць у старажытны пласт славянскіх рачных найменняў. Што ж датычыцца “общих соображений об этническом составе населения”, то, здаецца, яны не могуць прымацца ў якасці правамернага доказу балтыйскага паходжання якога-небудзь моўнага факта, паколькі самі “общие соображения” грунтуюцца на прызнанні гэтых фактаў у якасці балтыйскіх.

Боровица – назва л. п. Іпуці (МаштДн 129) – з’яўляецца працягам прагідроніма **Borovica*. Старажытнасць даследуемай назвы вызначаецца з улікам яе прасторавай характарыстыкі. Адпаведнікі для сожскага *Боровица* выяўляюцца ў басейнах іншых славянскіх рэк: *Баравица* – рэчка ў басейне Прыпяці (ВАБ 53), *Боровица* – л. п. Росі (СГУ 65), *Боровица* – невялікая рэчка ў міжрэччы Струма і Места ў Балгарыі (Иванов 81), *Borovica* – назва Турца ў ніжнім цячэнні ў Славакіі (Šmilauer Vodopis 324). Арэал распаўсюджвання вивучаемай назвы значна пашыраецца за кошт айканімічных паралеляў: руск. *Боровица* ў былых Вяцкай і Кастрямскай губернях, укр. *Боровица* на Валыні, польск. *Borowica* (двойчы) у былой Любельскай губерні, *Borowice* на тэрыторыі былой Заходняй Прусіі (SG I, 319), чэш. *Borovice* (чатыры разы) у Чэхіі (Profous I, 140, 141), болг. *Боровица* ў Заходняй Старой Плянине (Заимов 10), *Боровица* ў Сеўліеўска (КовачевСевл 138), *Боровица* (двойчы) у міжрэччы Струма і Места (Иванов 81) і інш. У словаўтваральных адносінах **Borovica* ўяўляе вынік субстантывацыі з дапамогай фарманта *-ica* ад’ектыва **borovъ(jь)*, да кантынуантаў якога належаць блр. *баравы*, руск. *боровый*, укр. *боровий* ‘лясны’, болг. *боров* ‘хвойны’ і інш. (ЭССЯ II, 210-211).

Для наймення *Дзяражна* (вар. *Дзяражня*) – л. п. Беседзі (ВАБ 144; МаштДн 126) адшукваюцца шматлікія паралелі ў гідраніміі іншых славянскіх рэгіёнаў: *Дзеражня* – л. п. ракі Ведрыч ў басейне Дняпра, *Дзяражня* – возера ў басейне Свольны л. п. Дрысы (ВАБ 144), *Деражна* – л. п. Івота на левым беразе Дзясны, *Дераженка* – прыток Корчыка на левабярэжжы Случы ў басейне Прыпяці (СГУ 166, 168), *Dzierzżna* – прыток Вислы, *Dzierzżna* – прыток Взугу, *Dzierzeżna* – прыток Врупису ў басейне Вислы (HW 55, 565, 637), *Dzierzżna* – прыток Просны, *Dzierzeżna* – прыток Noteci ў басейне Одры (НО 154, 215) і інш. Параўн. таксама назвы, суадносныя з даследуемай па роду: *Dzierzżno* – возера ў басейне Радуні ў гідрасістэме Вислы (HW 812), *Dzierzżno* – возера ў басейне Просны ў сістэме Одры (НО 158). Жыццяздольнасць вивучаемай назвы пацвярджаецца таксама замацаванасцю яе ў іншых сферах славянскай анамастыкі: *Деражня* – населены пункт у Гомельскай вобласці (РапГом 60), *Дзяражня* – назва двух населеных пунктаў у Магілёўскай

вобласці (РапМагіл 60), *Деражня* – населены пункт у былой Арлоўскай губерні, *Деражня* – айконім у былой. Падольскай губерні, *Деражня* – назва трох населеных пунктаў на Валыні (SG I, 958) і інш. Арэальная характарыстыка даследуемай назвы дазваляе аднесці яе да ліку праславянскіх. У якасці праформы для яе магчыма прапанаваць **Derežьнь(-a, -o)*. У плане паходжання **Derežьнь(-a, -o)* – вытворнае з фармантам *-ьн-* ад **deręga*, рэфлексамі якога з’яўляюцца руск. *деряга* ‘расліна *Lycorodium*’, ‘расліна *Lycium*’, польск. *dzierzega* ‘від травы’ (ЭССЯ IV, 207) і інш.

Да праславянскага **Dorьнь(-a, -o)* узыходзяць *Дубенка* – п. п. Церабрэўкі на правабярэжжы Астра, *Дубенец* – п. п. Апалонкі на левым беразе Беседзі (МаштДн 116, 127). Узнаўленне прагідроніма **Dorьнь(-a, -o)* магчыма на падставе наступных фактаў: *Дубна* – п. п. Заходняй Дзвіны (Сапунов 33), *Дубенка* – п. п. Сэрвачы ў басейне Віліі, *Дубенка* – п. п. Лебяды ў басейне Нёмана, *Дубніца* – п. п. Нёмана (ВАБ 157), *Дубенка* – п. п. Аскола на левабярэжжы Паўночнага Данца ў басейне Дона (МаштДон 51), *Дубенецкі* – п. п. Збруча на Днястры (МаштДБ 94), *Дубенка* – п. п. Волгі (Рагозин I, 324), *Дубенка*, *Дубенской* – назвы шматлікіх рэк ў гідрасістэме Акі (Гл. Смолицкая), *Dębny* – прыток Сана, *Dębno* – возера ў басейне Dęwосу, *Dębno* – возера ў басейне Осы ў гідрасістэме Віслы (HW 204, 644, 755), *Dębno* (чатыры разы) – азёры ў басейне Одры (НО 164, 205, 220), *Dubné*, *Dubno* – назвы населеных пунктаў у Чэхіі (Profous I, 489, 490), *Dubenec* (з паметай *старажытнае*) – мясцовая назва ў Чэхіі (Gebauer I, 352) і інш. Рэканструкцыя **Dorьнь(-a, -o)* у якасці праоніма знаходзіць апору ў апелятыве **dorьнь(ь)*, узнаўленне якога ажыццяўляецца аўтарамі ЭССМ (ЭССЯ V, 98).

Ельна, *Ельня*, *Еля*, *Еленка* – назвы шматлікіх рэк у басейне Сажа: *Ельня* – п. п. Унечы на левабярэжжы Іпуці, *Еля* – л. п. Віхры, *Ельна* (вар. *Ельня*) – л. п. Сажа, *Ельня* – л. п. ракі Волчас, *Еленка* – п. п. Харупуці на левым беразе Іпуці, *Еленка* – п. п. Беседзі, *Еленка* – п. п. Гарадні на правабярэжжы Віхры (ВАБ 161; МаштДн 111, 112, 118, 119, 125, 135, 137) – уяўляюць кантынуанты праславянскага **Edььna / *Edььn’a*. Узнаўленне прагідроніма **Edььna / *Edььn’a* магчыма з улікам наступнага матэрыялу: *Еленка* – л. п. Бабра на Дняпры, *Ельніца* – п. п. Бярэзіны, *Еленка* – п. п. Нёмана, *Еленка* – п. п. Ператуці ў гідрасістэме Нёмана, *Елна* – крыніца ў Слоніўскім раёне ў басейне Нёмана, *Ельна* (вар. *Ельня*) – возера ў басейне Яльнянкі ў сістэме Заходняй Дзвіны, *Ельна* – возера ў басейне Друікі, *Яльнянка* – л. п. Дзісны ў басейне Заходняй Дзвіны (ВАБ 161, 412), *Ельня* – рака ў басейне Протвы на левым беразе Акі, *Еленка* – рэчка на правабярэжжы Масквы, *Еленка* – п. п. Ушны на Аце, *Малая Еленка* – рака на правым беразе Жыздры, *Сухая Еленка* – рэчка на левым беразе Акі (Смолицкая 35, 39, 95, 99, 115, 194), *Jelna*, *Jelnia*, *Jelnianka* – прытокі Сана ў гідрасістэме Віслы, *Jelńówka* – возера ў басейне Дунайца (HW 118, 268, 278) і інш. Уласная назва **Edььna* ўзнікла ў выніку анімізацыі прыметніка **edььнь(ь)*, утворанага ад **edьь* ‘назва хвойнага дрэва *Pinus abies*’. Што датычыцца формы на *-ьн’a*, якая з’яўляецца структурна другаснай у адносінах да формы на *-ьна*, то ў яе функцыі ўваходзіла размежаванне аманіміі паміж гідронімам і адпаведным апелятыўным прыметнікам.

Назву *Ліна* носіць рака ў Буда-Кашалёўскім раёне, адзін з правабярэжных прытокаў Сажа (ВАБ 221; МаштДн 124). Варта адзначыць, што *Ліна* ў якасці гідраабазначэння з’яўляецца папулярным на Гомельшчыне. Параўн. *Ліна* – балота ў Брагінскім раёне, *Ліна* (трыжды) – гідрааб’екты ў Буда-Кашалёўскім раёне, *Ліна* – балота ў Жыткавіцкім раёне (БМ XV, 126; XVI, 139; XVII, 164; XVIII, 124) і інш. Назвы, ідэнтычныя даследуемай, адшукваюцца таксама за межамі сожскага рэгіёна, у басейнах іншых славянскіх рэк: *Ліпа* – л. п. Нёмана (Vasmer VII, 66), *Ліпа* – л. п. Стыры на правым беразе Прыпяці, *Ліпа* – п. п. Сіўкі на Днястры, *Ліпа* – л. п. Днястра (СГУ 314), *Ліпа* – прыток Стопніцы ў басейне Віслы, *Ліпа* – прыток Сана (HW 213, 290), *Ліпа* – возера ў басейне Noteci, *Ліпа* – возера ў басейне Łobzonki ў сістэме Одры (НО 194, 202), *Ліпа* – гідрааб’ект у Сербіі (RSHA VI, 97), *Ліпа* –

гідронім у Сеўліеўска ў Балгарыі (КовачевСевл 220). Акрамя таго, даследуемая назва шырока распаўсюджана ў айканіміі славян: *Lina* – айконім у Гомельскай і Магілёўскай абласцях Беларусі (РапГом 99, РапМагіл 103), *Lipa* – мясцовая назва ў Мазовіі (Leyding 84), *Lipa*, *Lipu*, *Česká Lipa*, *Krásná Lipa*, *Stará Lipa*, *Vysoká Lipa* – назвы шматлікіх населеных пунктаў на тэрыторыі Чэхіі (Profous II, 612-623), *Luna*, *Lunata* – мясцовыя назвы ў Маданска, Балгарыя (ХристовМад 238), *Lipa* (тройчы) – айконімы ў Босніі, *Lipa* – мясцовыя назвы ў Чарнагорыі, Харваціі, Славеніі і Сербіі (RSHA VI, 697), *Luna*, *Luni* ў Койнска ў Македоніі (Пжанка 396) і інш. Гл. таксама анамастычны матэрыял, які падаецца аўтарамі ЭССМ пад рэканструкцыяй **lipa* (ЭССЯ XV, 114). Праславянскае ўласнае імя **Lipa* ўзнікла шляхам анімізацыі адпаведнага апелятыва. На думку І. М. Жалезняк, гідранайменні, узнікшыя семантычным спосабам ад апелятываў, якія служаць назвамі для раслін, уяўляюць адзін з найстаражытнейшых славянскіх гідранімічных тыпаў [1, с. 71]. Параўн. *Береза*, *Рябина*, *Сосна* і інш. – назвы дняпроўскіх рэк (МаштДн 21, 24, 74, 95, 96, 198, 207, 221, 226), *Бяроза* – л. п. Шчары ў басейне Нёмана (ВАБ 80), *Береза* – рэчка ў басейне Акі (Смолицкая 65), *Wierzba* – рака ў басейне Одры (НО 153), *Върбата* – гідрааб'ект в Панагюрска (ЗаимовПанагюр 82), *Върбата* – гідронім у Габраўска, Балгарыя (КовачевГабр 87), *Вільха* – гідронімы ў басейнах Днястра, Паўднёвага Бугу і Прыпяці (СГУ 108), *Olcha* – рэчка ў басейне Одры (НО 122), *Jodla* – гідронім у басейне Віслы (НВ 345) і іншыя шматлікія назвы падобнага тыпу.

Мошна – назва п. п. Сажа (МаштДн 104), адпаведнікі для якой замацаваны ў гідраніміі розных славянскіх рэгіёнаў: *Мошна* – п. п. Грэзы на Дняпры, *Мошна* – п. п. Чарніцы ў басейне Заходняй Дзвіны (ВАБ 251), *Мошна* – л. п. Студзеніцы на Днястры (СГУ 378), *Мошна* – прыток Кержанца на Волзе (Vasmer VII, 331), *Moszna* – прыток Jegzni на Вісле (НВ 456), *Mošna* – прыток Вардара (Duridanov 172). Варта звярнуць увагу таксама на формы суадносныя з даследуемым па роду: *Мошна* (тройчы) – азёры ў Віцебскім і Шумілінскім раёнах Беларусі (ВАБ 251), *Moszne*, *Moszno* – азёры ў басейне Віслы (НВ 320, 389). Улік айканімічных адпаведнікаў яшчэ больш пашырае геаграфію назвы. Параўн. *Мошна* ў былой Ніжэгародскай губерні, *Mošna* ў Чэхіі (Šmilauer 195) і інш. Такім чынам, фіксацыя назвы на большасці славянскіх тэрыторый служыць надзейным сведчаннем яе праславянскай старажытнасці. У якасці рэканструкцыі для яе магчыма прапанаваць **Мъшьнь(-а, -о) < *мъшьнь(ъ)*, працягам да якога з'яўляюцца руск. *мошной*, польск. *mesznu*, славац. *tašny* (усе са значэннем 'пакрыты імхом', дзе *мох* – спаравая расліна мноства радоў і відаў, альбо ціна на вадзе, альбо цвіль) (ЭССЯ XXI, 17).

Сожскія гідронімы *Ольшань* – л. п. Варанусы на Іпуці, *Ольшанец* – л. п. Кубраці п. п. Віхры, *Ольшанка* – п. п. Надвы, *Ольшанка* – л. п. Астра (МаштДн 111, 113, 117, 133) з'яўляюцца кантынуантамі праславянскага **Ельѡнь / *Ольѡнь*, базай для ўзнаўлення якога служаць наступныя факты: *Ольшань* – рэчка ў басейне Гарыні на Прыпяці (МаштДн 183), *Альшанка* – л. п. Крупянкі на Дняпры, *Альшанка* – п. п. Бярэзіны на Нёмане, *Альшанка* – п. п. Нёмана, *Альшанка* – л. п. Заходняй Дзвіны (ВАБ 36), *Ольшанка* – назва чатырох рэчак ў басейне Днястра (МаштДБ 25, 26, 28, 34), *Ольшанка* – пятнаццаць рэк у басейне Дона, *Ольшанец* – прыток Паўночнага Данца на Дану (Гл. МаштДон), *Ольшань* – л. п. Ловаці на правабярэжжы Жыздры ў басейне Акі, *Ольшанец* – л. п. Акі, *Ольшанка* – назва дзевяці рэк у басейне Акі (Гл. Смолицкая), *Olszaniec* – прыток Łęgu на Вісле, *Olszanka* – назва трынаццаці рэк ў басейне Віслы, *Olszany* – прыток Сана, *Olszań* – возера ў сістэме Віслы (Гл. НВ), *Olszanka* – прыток Качавы, *Olszanka* – прыток Добрыча ў басейне Одры (НО 79, 209), *Jošanica* – гідронім у Сербіі (ИМ 214), *Елиани* – тапонім у Македоніі (Пжанка 107) і інш. Відавочна, уласная назва **Ельѡнь / *Ольѡнь* узнікла ў выніку субстантывацыі з дапамогай фарманта *-jъ* прыметніка **elъanъ(jъ) / *olъanъ(jъ)*.

Алешня – правы прыток Беседзі на левабярэжжы Сажа (ВАБ 35; МаштДн 126), з'яўляецца кантынуантам праславянскага **Ельѡнь'a / *Ольѡнь'a*, які узнік ў выніку структурнага пашырэння *j*-вым фармантам першапачатковага **Ельѡна / *Ольѡна*. Архэтып **Ельѡна / *Ольѡна* правамерна ўзнавіць на аснове наступнага матэрыялу: *Олешенка* – л. п.

Вароніцы на левым беразе Іпуці, *Олешенка* – рэчка ў басейне Гарыні (МаштДн 130, 179), *Олешна* – рэчка на правабярэжжы Акі (Смолицкая 55), *Oleśna* – возера ў басейне Вислы, *Olešienka* – прыток Брэня, *Oleśnica* – прыток Каменнай на Вісле, *Oleśnica* – прыток Віслы (HW 137, 157, 295, 799), *Oleszna* – прыток *Ślezy*, *Oleszno* – возера ў басейне Obrzycy, *Oleśná* – прыток Ostravice, *Oleśna* – прыток Відавы (усе – у сістэме Одры) (НО 19, 69, 77, 101), а таксама *Oleśna*, *Olešnice* – назвы шматлікіх населеных пунктаў у Чэхіі (Profous III, 267-270).

Ракіта – п. п. Гальшыі на правабярэжжы Проні (МаштДн 120) – рэпрэзентант праславянскай уласнай назвы **Orkyta*. Рэканструкцыя гэтага архетыпа робіцца з улікам *Rakita* – л. п. Срна ў басейне Вардара (Duridanov 243), *Rokita* – прыток Чорнай Вады, *Rokita* – прыток *Baruczy*, *Rokita* – стаў у басейне *Sybiny* (усе – у сістэме Одры) (НО 82, 96, 167), *Rakúte* – тапонім у Маданска, Балгарыя (ХристовМад 286), *Rokita*, *Rokity* – мясцовыя назвы на тэрыторыі Памор'я ў Польшчы (Rzetelska-Feleszko 97). Узнаўленне **Orkyta* ў якасці ўласнай назвы знаходзіць падтрымку ў апелятыве **orkyta*, рэканструкцыя якога ажыццяўляецца М.Фасмерам на падставе блр. *rakita*, руск. *рокита*, *ракита*, укр. *рокита*, болг. *ракита*, чэш. *rokyta*, польск. *rokita* і інш. – усё са значэннем 'від вярбы' (Фасмер III, 438). Неабходна заўважыць, што кантынванты праславянскага **orkyta* вядомы ў славянскіх мовах і ў іншых значэннях, напрыклад, у зборным значэнні 'вербняк па берагам ракі, у нізіне' (Даль IV, 56). Акрамя таго, гэта лексема выкарыстоўваецца і ў якасці гідраграфічнага тэрміна. Параўн. укр. *рокита* 'балота', 'забалочаная нізіна' (Черепанова 199).

Ракітна – л. п. Іпуці на левым беразе Сажа (МаштДн 137) – таксама належыць да ліку старажытных рачных назваў, аб чым сведчыць яго арэальная характарыстыка. Для сожскага *Ракітна* адпаведнікі зафіксаваны ў гідроніміі іншых славянскіх рэгіёнаў: *Ракітна* – л. п. Вароны на правым беразе Днястра (МаштДБ 18), *Ракітня* – п. п. Перахвалія на правабярэжжы Дона (МаштДон 2), *Ракітна* – назвы васьмі рэк у басейне Акі (Смолицкая 17, 24, 25, 31, 35, 64, 66, 131), *Ракітна* – прыток Прута (SG IX, 503), *Rokytná* – прыток ракі *Lubina*, *Rokitna* (тройчы) – прытокі Одры (НО 5, 78, 107, 122), *Rokytna* – п. п. ракі Ёіглава ў Чэхіі (Чэх. 196), *Rakitnica* – крыніца пры *Doleňj Vasi*, *Rakitna* – рэчка пры *Dekanih* у Славеніі (Bezljaj II, 140), *Rakitna reka* – л. п. Брэгалініцы ў басейне Вардара (Duridanov 161) і інш. Акрамя таго, даследуемая назва замацавалася і ў іншых анамастычных сферах, у прыватнасці, у айканіміі. Параўн. *Ракітна*, *Ракітная*, *Ракітно* ў Расіі, *Rokytno* ў Чэхіі (Profous III, 582), *Rakitna*, *Rakitnik* у Славеніі (Bezljaj II, 140) і інш. Гэты матэрыял служыць асновай для рэканструкцыі праславянскага **Orkytnь(-a, -o)* – уласнай назвы, якая ўзнікла ў выніку субстантывацыі адпаведнага ад'ектыва.

Рогозна – п. п. Стамеці на правабярэжжы Астра (МаштДн 116) – варта суаднесці з *Рогозна* – л. п. Гусліцы на левабярэжжы Нерскай у басейне Акі (Смолицкая 110), а таксама структурна другаснымі *Рагозніца* – л. п. Зальвянкі ў басейне Нёмана (ВАБ 305), *Rogoznica* – л. п. Дравы пад Птуем, *Rogoznica* – назва ракі *Mure* пры *Norsincih* (Bezljaj II, 161) і інш. Назвы, адпаведныя даследуемай, зафіксаваны таксама ў славянскай айканіміі: *Rohozna*, *Rohozno*, *Rohoznice* ў Чэхіі (Profous III, 575) і інш. Гэты матэрыял з'яўляецца базай для аднясення вывучаемай назвы да ліку праславянскіх і ўзвядзення яе да зыходнага **Rogozьнь(-a, -o)*. Уласнае наймення **Rogozьнь (-a, -o)* уяўляе утварэнне ад'ектыўнага тыпу з фармантам *-ьн-* ад **rogozь / *rogoza*, працягам якога служаць блр. *рагоз*, руск. *рогоза*, укр. *рогіз*, *рогоза*, серб., харв. *рогоз* 'асака', славен. *rogoz*, чэш. *rohoz* 'расліна сітнік', польск. *rogowie* 'трыснёг, чарот'.

Тросна – назва трох рэчак у басейне Сажа: *Тросна* – л. п. Судынкі, *Тросна* – л. п. Пеленкі, *Тросна* – п. п. Вароніцы (усе – на левабярэжжы Іпуці) (МаштДн 130, 133, 135). У якасці паралеляў для гэтай назвы можна прывесці: *Трасна* – л. п. Дняпра (ВАБ 366), *Тросна* – п. п. Межы на левабярэжжы Заходняй Дзвіны, *Тросніца* – л. п. Велесы і *Тросніца* – п. п. Стрункі ў басейне Заходняй Дзвіны, *Тросно* – возера на левабярэжжы Палаты (Сапунов 33, 52), *Тросна* – п. п. Кушніцы на правабярэжжы Тісы, *Тросна* – п. п. Свінкі на правым беразе Тісы ў басейне Дунаю, *Тросна* – л. п. Можы п. п. Паўночнага Данца ў басейне Дона (СГУ 572), *Тросна* – л. п. Акі, *Тросна* – л. п. Ключомы на левабярэжжы Акі, *Тросна* – л. п. Нарвы на

Аце, *Тростное, Малое Тростное, Тростной* – гідрааб’екты ў басейне Акі (Смолицкая 15, 28, 31, 96, 104, 147, 228), *Trzcieniec* – прыток Вишни, *Trzcieniec* – прыток Струга ў басейне Віслы (HW 225, 256), *Trzcienno* (двойчы) – азёры на Одры (НО 134, 233), *Trestnice* – гідронім у Чэхіі, *Трстена* – гідронім у басейне Савы (Dickemmann II, 147) і інш. Вядомасць назвы ва ўсіх трох славянскіх рэгіёнах дазваляе з упэўненасцю кваліфікаваць яе як праславянскую і ўзнавіць ў якасці архетыпа **Trъstьnъ(-a, -o)*. Узнікла даследуемая назва з апорай на ад’ектыў **trъstьnъ(jь)* – дэрыват ад **trъstь*, да якога ўзыходзяць блр. *тросць* ‘зараслі чарота’ (Яшкін 191), руск. *трость* ‘балотная расліна, тростник’ (Даль IV, 435), серб., харв. *трст*, славац. *trst*, польск. *tresc* ‘чарот’ і інш. (Фасмер IV, 106). У фанетыцы назвы *Тросна*, фанетычна другаснай у адносінах да *Тростна*, адбыліся змены, абумоўленыя працэсам знікнення рэдукаваных галосных гукаў: *Тръстьна > Тростна > Тросна*.

Назву *Хвойня* (у спісе П.Л. Маштакова зарэгістравана як *Фойня*) носяць дзве рэчкі на правабярэжжы Віхры (МаштДн 109, 110). У даследуемым рэгіёне гэта назва не з’яўляецца ізаляванай. Параўн. *Хвойня, Хвоенка, Хвойнік, Хвоінікі* – назвы балот, *Хвойня* – назва возера на Гомельшчыне (БМ XV, 139, 155; XVIII, 133; XX, 106, 144). Узнікла яна як кантынuant праславянскага **Хвоjьn’a*, узнаўленне якога магчыма з улікам *Хвойня* – рэчка ў басейне Вопі на Дняпры, *Хвойня* – рэчка ў басейне Дзясны (МаштДн 22, 183), *Chojna* – стаў ў басейне Букавай на Вісле, *Chojnica* – рэчка ў басейне Віслы (HW 281, 665), *Chojno* – возера ў басейне Варты, *Choiniec* – прыток Каменнай на Одры, *Chojnica* – возера ў басейне Іны ў гідрасістэме Одры (НО 112, 177, 252), *Chvojnica* – прыток Маравы ў Славакіі (Šmilauer Vodopis 290), *Chvojьnica* – п. п. Бабуна ў басейне Вардара (Duridanov 108), *Хвойна (Фойна)* – мікратапонім у міжрэччы Струма і Места ў Балгарыі (Иванов 210), *Фойна* – тапонім у Маданска ў Балгарыі (ХристовМад 319) і інш. У адносінах словаўтварэння **Хвоjьn’a* – вынік субстантывацыі ад’ектыва **хвоjьnъ(jь)*.

Чемерня – п. п. Беседзі на Сажы (МаштДн 127), – структура якога дазваляе аднесці яго да ліку старажытных і рэканструяваць для яго зыходнае **Ĉemerъn’a*. У словаўтваральных адносінах **Ĉemerъn’a* – вынік ускладнення базавага **Ĉemerъnъ(-a, -o)*, узнаўленне якога магчыма з улікам перш за ўсё паўднёваславянскага матэрыялу: *Ĉemernica* – рака пры Sv. Lovrencu ў Pušcavi, *Ĉamernik* – крыніца ў Brezovici (Bezljaj I, 112), *Ĉemernica* – л. п. Гліна ў басейне Савы, *Ĉemernica* – п. п. Бойна на Саве (Šmilauer Vodopis I, 88). Назвы, якія можна суаднесці з даследуемымі, адшукваюцца таксама і ў іншых анамастычных сферах. Параўн. *Ĉemierniki* ў Польшчы (Rospond 62), *Ĉemerné* ў Чэхіі (Чэх. 244), *Чемерна* ў Разложка ў Балгарыі (Заимов 34) – айконімы, якія пацвярджаюць факт рэканструкцыі праславянскага **Ĉemerъnъ(-a, -o)* у якасці ўласнай назвы. Гідранайменне **Ĉemerъnъ(-a, -o)* матывавана ад’ектывам **ĉemerъnъ(jь)* – вытворным ад **ĉemerъ/ĉemera*, да якога ўзыходзяць блр. *чэмер* ‘ядавітая расліна’, руск.-цслаў. *чемеръ* ‘ядавітая расліна’, макед. *чемер* ‘расліна *Veratrum labelianum* Bernh’, польск. *czemier* ‘ядавітая расліна’ і інш. (ЭССЯ IV, 52-54).

Для сожскіх назваў *Ясенова* (вар. *Малая Ясеновка, Большая Ясеновка*) – дзве ракі на правабярэжжы Вітавы ў басейне Іпуці (МаштДн 133) – у якасці адпаведнікаў магчыма прывесці: *Ясенова* – л. п. Вязаўкі п. Самары ў басейне Дняпра, *Ясенівка* – л. п. Мельніцы на правабярэжжы Прыпяці, *Ясенів* – адзінаццаць рэк у басейне Дона, *Ясенів, Ясенова* – дзве ракі на правабярэжжы Тісы ў басейне Дуная (СГУ 639), *Ясеновка* – п. п. Чэрэпці п. п. Акі (Смолицкая 131), *Jesionówka* – прыток Рогоўса ў басейне Віслы (HW 67), *Jasenovka* – л. п. Аравы ў Славакіі (НОг 30) і інш. Такім чынам, з улікам арэальнай характарыстыкі гідроніма прадстаўляецца магчымым аднесці яго да ліку праславянскіх. У якасці архетыпа для яго трэба прапанаваць **Asenevъ(-a, -o) / *Asenovъ(-a, -o)*. Гідранайменне ўзнікла з апорай на ад’ектыў **asenevъ(jь) / *asenovъ(jь)* – утварэнне ад **asenъ / *asenъ*, рэфлексы якога у якасці назвы дрэва замацаваліся ў мовах усіх славян. Рэканструкцыя ад’ектыва прапануецца аўтарамі ЭССМ (ЭССЯ I, 78).

Прааналізаваныя сожскія назвы дазваляюць папоўніць спіс гідранімічных старажытнасцей Беларусі, праца па адбору якіх пачалася ў беларускім мовазнаўстве ў апошні час.

Літаратура

1. Железняк І. М. Рось і этнолінгвістычныя процеси Середнянаддніпраньскага Правобережжя. – Київ, 1987.
2. Топоров В. Н., Трубацев О. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. – М.: изд-во АН СССР, 1962.
3. Šmilauer V. Vodopis starého Slovenska. – Práha-Bratislava, 1932.

Прынятыя скарачэнні

БМ – Слоўнік гідронімаў Гомельшчыны // Беларуская мова і мовазнаўства/ Пад рэд. Анічэнка У.В. – Мн., 1978–1992. – Вып. XV–XX; ВАБ – Блакітная кніга Беларусі (водныя аб’екты Беларусі). Энциклапедыя. – Мн., 1994; Даль – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955–1956. – Т. I–IV; Заимов – Заимов Й. Географски имена в Западна Стара Планина. София, 1969; ЗаимовПанагюр – Заимов Й. Местните имена в Панагюрско. – София, 1977; Иванов – Иванов Й. Местните имена между Долна Струма и Долна Места. – София, 1982; КовачевГабр – Ковачев Н.П. Местните имена в Габровско. – София, 1965; КовачевСевл – Ковачев Н.П. Местните названия от Севлиево. – София, 1961; МаштДн – Маштаков П.Л. Список рек Днепровского бассейна. – Спб., 1913; МаштДБ – Маштаков П.Л. Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного). – Пб., 1917; МаштДон – Маштаков П.Л. Список рек Донского бассейна. – Л., 1924; Пјанка – Пјанка В. Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен. – Скопје, 1970; Рагозин – Рагозин В. Волга. – Спб., 1880. – Т. I–III; РапГом – Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці. – Мн., 1986; РапМагіл – Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці. – Мн., 1983; Сапунов – Сапунов А. Река Западная Двина. Историко-географический обзор. – Витебск, 1893; СГУ – Словник гідронімів України/ Ред.колегія: Непокупний А.П., Стрижак О.С., Цілуйко К.К. – Київ, 1979; Смолицкая – Смолицкая Г.П. Гидронимия бассейна Оки (список рек и озёр) // Под ред. О.Н. Трубацева. – М., 1976; Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964–1973. – Т. I–IV; ХристовМад – Христов Г. Местните имена в Маданско. – София, 1964; Чех. – Словарь географических названий Чехословакии. – М., 1984; ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. Трубацева О.Н. – М., 1974–2000. – Т. I–XXVII; Яшкін – Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія. – Мн., 1971; Bezlaj – Bezlaj F. Slovenska vodna imena. – Ljubljana, 1956–1961. Т. I–II; Gebauer – Gebauer J. Slovník staročeský. – Práha, 1970; Dickenmann – Dickenmann E. Studien zur Hydronymie des Save-systems. – Heidelberg, 1966. – Bd. I–II; Duridanov – Duridanov J. Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle. – Köln–Wien, 1975; HO – Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. – Opole, 1983; HW – Hydronimia Wisły. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolinskiego. – Wrocław etc., 1965; IM – Imenik mesta. Pragled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd, 1965; Leyding – Leyding G. Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego. – Poznań, 1959; Profous – Profous A. Místní jména v Čechách. – Práha, 1947–1957. Т. I–IV; RSHA – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb, 1880–1975. – Т. I–XXII; Rzetelska-Feleszko – Rzetelska-Feleszko E., Duma J. Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego. – Warszawa, 1991; SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1880–1902. Т. I–XV; ŠmilauerVodopis – Šmilauer V. Vodopis starého Slovenska. – Práha–Bratislava, 1932; Vasmer – Vasmer M. Wörterbuch der russischen Gewässernamen. – Berlin–Wiesbaden, 1961–1969. – Bd. I–V.